

досягли жаданих цілей численні організації луддитів – робітничий рух, що існував кілька десятиліть в Англії¹.

В якості ресурсу тривалої співпраці з творення права і держави, яка б це право впроваджувала й підтримувала, Магатма Ганді створив в Індії національно-визвольний рух й очолив його. Завдяки цьому ресурсу незалежність і державність країни була досягнута за кілька десятиліть невтомної праці. Так і гетьман запорозький Б. Хмельницький на шляху до утворення української держави спирався (тобто використовував як ресурс творення права і держави) на селянський повстанський рух, а потім, маневруючи, на козаків і суттєву групу впливу – козацьку старшину [10].

Також одним із значних ресурсів правових та державних змін є використання виниклої соціально-психологічної ситуації в суспільстві (або поступове її створення і використання) з метою спирання в своїй діяльності на широку громадськість. Так, наприклад, більшовики в Росії на чолі з В. Леніним протягом 1917 р., вмів маневруючи та міняючи гасла, досягли більшості в Радах, здійснили Жовтневий переворот й оголосили в січні 1818 р. Тимчасовий уряд [11]. Певним чином і шлях Ш. де Голя як державного діяча можна вважати як використанням непересічною особистістю численних ситуацій, що виникали в суспільстві, на користь досягнення своїх цілей в реформуванні французької держави [12].

Список літератури: 1. Саппа М. М. Державотворча еліта: головні відмінності // Вісник ХНУВС. 2006. Вип. 32. 2. Саппа М. М. Громадський рух як суб'єкт і державних змін у «Маніфесті Комуністичної партії» // Вісник ХНУВС. 2006. Вип. 34. 3. Затонский В. К вопросу организации Временного Рабоче-Крестьянского правительства в Украине // Летопись революции. 1925. №1. 4. Саппа М. М. Х. Раковський в державотворенні Радянської України: боротьба проти автономізації України // Вісник Національного університету внутрішніх справ, 2006. Вип. 33. 5. Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. К., 2006. 6. Штомпка П. Социология социальных изменений. М. 1996. 7. Берлін І. Націоналізм: знехтувана сила // Сучасність. 1993. №3. 8. Саппа Н. Н. Национально-освободительная революция в Украине как продукт социального движения с многовекторной сетевой структурой // Українська державність: становлення, досвід, проблеми: збірник наукових статей. Х., 2001. 9. Taras Kuzio, Ukraine. The Unfinished Revolution // European Security (London: Institute for European Defence & Strategic Studies). 1992. №16. 10. Горошко С. Лакований образ Богдана // Політологічні читання. 1992. №1. 11. Рабинович А. Кровавые дни. М., 1992. 12. Молчанов Н. И. Генерал де Голль. М., 1972.

Надійшла до редколегії 12.01.07

О. В. Карнаухов

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ, ЙОГО ЗМІСТ

Забезпечення доведеності вини, будучи однією з основоположних ідей кримінального судочинства, гарантується ст. 129 Основ-

---

¹ Цікаво, що деяка частина луддитів прагнула й державних змін – проголошення країни республікою.

ного Закону держави – Конституції, де вона прямо передбачена як одна з основних засад судочинства.

Підаючи аналізу конституційну вимогу забезпечення доведеності вини, необхідно визначитися з кожною окремою складовою цього принципу.

Вимога щодо забезпечення, на нашу думку, є вимогою найвищого рівня та має імперативний, тобто обов'язковий, характер.

Імператив (від лат. *imperativus* – владний) – 1) настійна вимога, наказ (наприклад: моральний імператив, категоричний імператив); 2) (лінгв.) наказовий спосіб [1, с. 274].

Імперативний – 1) наказовий, такий що вимагає беззаперечно-го підкорення, виконання; імперативний мандат – обов'язковий для виконання наказ виборців своєму депутату; 2) (юр.) такий, що не припускає вибору (протилежність диспозитивності); 3) (лінгв.) такий, що відноситься до імперативу (імперативна пропозиція) [1, с. 274].

Проявом імперативності в кримінальному процесі є публічність, яка передбачена в Кримінально-процесуальному кодексі (далі – КПК) у ст. 4, що має назву «Обов'язок порушити кримінальну справу і розкрити злочин».

Згідно з даною статтею, суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів щодо встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, та їх покарання [2, с. 24].

Питання публічності (офіційності) кримінального процесу розглядалося такими дореволюційними вченими-процесуалістами, як Я. І. Баршев, С. І. Вікторовський, І. В. Михайловський, М. М. Розін, В. К. Случевський, І. Я. Фойницький та вченими радянського та пострадянського періодів О. В. Агутіним, С. А. Альпертом, Т. М. Добровольською, В. І. Зажитським, О. С. Кобліковим, М. М. Ковтуном, А. Д. Кокорєвим, А. М. Ларіним, П. А. Лупінською, Я. О. Мотовіловкером, В. П. Нажимовим, О. С. Олександровим, В. М. Савицьким, М. С. Строговичем, І. В. Тирічевим, Ю. В. Франциферовим, М. А. Чельцовим та іншими.

Як стверджував свого часу М. М. Розін, сучасний процес твердо засвоїв лише один загальний принцип, на підставі якого кримінальне переслідування завжди зберігає публічно-правовий характер. Це переслідування ведеться проти обвинуваченого державою [3, с. 295]. І там же: «Посадовий характер обвинувачення в кримінальному процесі знаходить природне пояснення в тому, що шляхом кримінального судочинства здійснюється державне право на покарання злочинця» [3, с. 20]. Даючи таке визначення, М. М. Розін цілком природно виходив із панівної на той час ідеї італійського вченого Ч. Беккарія про те, що право на покарання повинна мати

держава і що найдієвішим способом стримання злочинів є не жорстокість покарань, а їхня невідворотність [4, с. 70–71]. Найбільш повне визначення принципу публічності дав В. К. Случевський, який писав: «Цей принцип полягає в тому, що злочинне посягання на правову норму, котра охороняється державою, створює право для держави на застосування кримінального покарання, яке здійснюється у встановленому законом процесуальному порядку уповноваженими на те особами, незалежно від волі потерпілої особи... Цей принцип міститься в публічному характері кримінального процесу, внаслідок якого кримінальний суд розвиває свою процесуальну діяльність не в інтересах приватних, а в інтересах публічних, які потребують неухильного застосування кримінальної кари до винуватого, котрий скоїв злочин, якщо тільки відсутні законні підстави для його безвідповідальності» [5, с. 49–50].

Подальшого розвитку принцип публічності набув у працях М. С. Строговича та ін. [6, с. 46, 60].

Особливу точку зору на публічність мав М. А. Чельцов-Бебутов, який спочатку розглядав публічність через активність органів суду, прокуратури і слідства [7, с. 80–81], потім дійшов висновку, що публічність не характерна для радянського кримінального процесу, а є притаманною лише буржуазному процесові [8, с. 71].

Підсумовуючи результати наукової дискусії та враховуючи думки інших вчених, вважаємо за можливе дати таке визначення публічності.

Публічність кримінального судочинства (в частині реалізації конституційного принципу забезпечення доведеності вини) – це опосередкований нормами Кримінально-процесуального закону інтерес держави в межах суспільного інтересу, що виникає у разі порушення кримінально-правової заборони стосовно досягнення мети кримінального судочинства незалежно від інтересу інших осіб при неухильному дотриманні конституційних прав і свобод громадян – учасників кримінального процесу.

На нашу думку, саме через вимогу імперативного характеру в принципі кримінального судочинства «забезпечення доведеності вини» сталося конституційне закріплення принципу публічності. І саме з публічності кримінального процесу, де державний інтерес має перевагу над приватним, за винятком справ приватного обвинувачення, які передбачені у ст. 27 КПК, через надані у ст. 4 КПК права, і впливає державний обов'язок доказування.

Розглядаючи конституційний термін «доведеність», автор вважає, що його зміст полягає саме в результаті процесу доказування як пізнавальної діяльності суб'єктів кримінально-процесуального доказування.

Проблема доказів та доказування є центральною в кримінальному судочинстві, над нею працювали такі видатні вчені-

процесуалісти, як Л. Є. Владимиров, М. Ф. Владимірський-Буданов, М. В. Духовський, В. П. Нажимов, В. Д. Спасович, І. Л. Фойницький, а в радянській та пострадянській часи – В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, А. І. Глушков, М. А. Громов, В. П. Гмирко., Є. А. Доля, Л. М. Карнеєва, Н. М. Кіпніс, А. М. Ларін, П. А. Лупинська, Г. М. Міньковський, М. М. Михенко, Я. О. Мотовіловкер, М. С. Строгович, О. І. Трусов, Ф. М. Фаткуллін., М. І. Хлюпін, С. А. Шейфер та інші.

За визначенням, поданим у ч. 1 ст. 65 чинної редакції КПК, докази – це «всі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» [2, с. 226].

Не обговорюючи саму редакцію ст. 65 КПК та словосполучення «фактичні дані», які стали предметом аналізу в праці В. П. Гмирка «Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація», де він дійшов висновків, що «законодавче запровадження «загального» поняття процесуальних доказів на ґрунті суто гносеологічної категорії «фактичні дані» (факт, інформація, знання тощо), а також механічне об'єднання його з суто юридичною категорією – «різновиди доказів» – не вирішуючи, на жаль, старих проблем ... «зациклило» увагу науковців лише на коментуванні ст. 65 КПК як споконвіку непорушної правової аксіоми» [9, с. 9]. У зв'язку з вищевикладеним постає необхідність визначення порядку, за яким «фактичні дані» стають кримінально-процесуальними доказами, на підставі яких суб'єкти процесу доказування приймають рішення у справі.

Процес доказування, на думку Л. М. Лобойка, – «це шлях відтворення реальної картини події злочину, з'ясування її сутності і вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень» [10, с. 71–73]. Погоджуючись з Ф. М. Фаткулліном, він пропонує виокремити п'ять елементів процесу кримінально-процесуального доказування, а саме: «1. Побудова (висування) і динамічний розвиток версії у кримінальній справі. 2. Збирання доказів. 3. Перевірка доказів. 4. Оцінка доказів. 5. Обґрунтування висновків у справі, яких дійшли суб'єкти доказування» [11, с. 119–122]. Автор вважає, що дотримання запропонованого порядку в ході кримінально-процесуального доказування сприяє досягненню мети кримінального судочинства.

Цілом природно виникає питання щодо суб'єктів, які уповноважені на проведення цього процесу. Автор, вирішуючи дане питання, керується нормами чинного кримінально-процесуального законодавства, в окремих статтях якого прямо передбачені суб'єкти, котрим надано право на проведення процесу доказу-

вання. Дане питання, на думку автора, впритул підходить до питання обов'язку доказування, яке вирішується завдяки державному інтересу, а саме публічності кримінального процесу.

Так, чинний Кримінально-процесуальний кодекс, визначаючи у ст. 2 «Завдання кримінального судочинства» одночасно у ст. 4 та 65 передбачає суб'єктів, на яких покладається вирішення завдань, передбачених ст. 2. На погляд автора, у КПК наведено вичерпний перелік суб'єктів проведення процесу кримінально-процесуального доказування, який у зв'язку з публічним інтересом у кримінальному процесі не підлягає доповненню.

Визначаючи сукупність ознак, властивих суб'єктам проведення процесу доказування, не можна оминати таку суттєву ознаку, як здатність суб'єкта доказування, що передбачена у КПК, ініціювати не лише цей процес, а й можливість його закінчення тим самим суб'єктом, а саме оцінку доказів, зібраних у справі, формування висновків у справі та обґрунтування прийнятих рішень.

Аналізуючи правове становище інших суб'єктів кримінального процесу: потерпілого (ст. 49 КПК), свідка (ст. 69 КПК), захисника (ст. 44 КПК), підозрюваного (ст. 43-1 КПК), обвинуваченого (ст. 43 КПК), зауважуємо, що, хоча відповідними статтями (ст. 43, 43-1, 48, 69-1, 142, 197 КПК), що передбачають права цих суб'єктів, їм і надано право на подання доказів, реалізувати його на стадії досудового розслідування вони не в змозі у зв'язку з тим, що публічний інтерес на даній стадії переважає над приватним і процес є більш інквізиційним, ніж змагальним.

Розглядаючи питання визначення суб'єктів доказування, Л. М. Лобойко запропонував визначення: «Суб'єкти доказування – це суб'єкти, які беруть участь у формуванні системи (сукупності) доказів у кримінальній справі» та розподілив їх на дві групи [11, с. 125]. До другої групи він включив «осіб, які мають право брати участь в доказуванні певних обставин справи: обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий та інші суб'єкти» [11, с. 125], але, на погляд автора, «брати участь» і здійснювати процес доказування не зовсім одне й те саме, і при такому тлумаченні майже всі суб'єкти кримінального процесу перетворюються на суб'єктів проведення процесу доказування.

У ч. 2 ст. 66 КПК, що має назву «Збирання і подання доказів» законодавець передбачив, що «Докази можуть бути подані підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами і організаціями». Але чи може, наприклад, обвинувачений у кримінальній справі подати саме «доказ», чи може він надати «фактичним даним» обов'язкову процесуальну форму, яку передбачено ч. 2 ст. 65 КПК? Ця ідея, не маючи шляхів власної

реалізації, на превеликий жаль, так і залишається ідеєю, тому що дії вищеперелічених суб'єктів направлені тільки на надання органам розслідування «фактичних даних», які мають значення у кримінальній справі.

Таким чином, вважаємо, що суб'єктами доказування, тобто особами, які мають виключне право на наступні дії: «1. Побудова (висування) і динамічний розвиток версії у кримінальній справі. 2. Збирання доказів. 3. Перевірка доказів. 4. Оцінка доказів. 5. Обґрунтування висновків у справі, яких дійшли суб'єкти доказування» [11, с. 119–122] на стадії досудового розслідування, є прокурор, слідчий, дізнавач та особа, яка проводить дізнання.

Підсумовуючи вищевикладене, доходимо висновків, що обов'язковими умовами для визначення будь-яких фактичних даних як Кримінально-процесуальних доказів є:

- отримання фактичних даних у результаті процесуальних дій, які передбачені Кримінально-процесуальним законом;
- отримання фактичних даних спеціально уповноваженими на це посадовими особами, виключний перелік яких передбачено у діючому кримінально-процесуальному законі;
- викладення у відповідній процесуальній формі, а саме в протоколах тих чи інших слідчих дій і документах, які отримані за запитами органів розслідування і містять доказову інформацію, отриманих фактичних даних;
- безпосередній зв'язок фактичних даних з обставинами, що розслідуються;
- доведення через зміст цих фактичних даних наявності ознак складу злочину в діях обвинуваченої особи.

Оцінюючи конституційний термін «доведеність», автор вважає за необхідне зазначити, що в Кримінально-процесуальному законі таке визначення відсутнє. Але його зміст може говорити про стан, який склався у кримінальній справі наприкінці процесу доказування.

Результатом процесу доказування, при доведеності складової предмета доказування, а саме винності, в стадії досудового розслідування є складання підсумкового документа, тобто обвинувального висновку чи постанови про закриття кримінальної справи з nereабілітуючих обставин. Сам факт складання процесуальних документів, які були згадані вище, говорить про те, що процес доказування у кримінальній справі проведено в повному обсязі, і фактичним даним, що отримані під час досудового розслідування, надано процесуальний статус кримінально-процесуальних доказів, яких цілком достатньо для прийняття остаточного рішення.

Під час досудового розслідування суб'єкти кримінального процесу – слідчий чи прокурор, – користуючись своїм правом на про-

ведення кримінально-процесуального доказування, доводять обвинувачення через доведення винності особи.

Таким чином, вважаємо, що термінові «доведеність» властива така сукупність ознак:

1) Проведення всіх можливих процесуальних дій задля встановлення обставин, які мають значення для кримінальної справи.

2) Використання всіх необхідних процесуальних засобів як засобів кримінально-процесуального доказування.

3) Оцінка результатів кримінально-процесуального доказування як достатніх для прийняття у кримінальній справі відповідного процесуального рішення.

Спираючись на викладене вище та на визначення форм, у яких здійснюється процес доказування, як логічної та юридичної, доходимо висновків, що «доведеність» – це результат кримінально-процесуального пізнання у кримінальній справі в його логічній формі, яка обов'язково передуює винесенню заключного документа у справі та може бути ознакою закінчення певної стадії кримінального процесу.

Визначаючи змістовну вагу терміна «вина», автор зауважує, що він обмежується у дослідженнях, по-перше, межами теми статті, яка передбачає межі досудового слідства, а по-друге, тим, що сам термін є кримінально-правовою категорією і при провадженні в досудових стадіях не використовується. На думку автора, термін «вина» поряд з термінами «винність», «обвинувачення» несе окреме та значне навантаження. При цьому терміни «вина», «винність» застосовуються законодавцем лише стосовно осіб, які вчинили злочин (ст. 4 КПК), підозрюваних (ч. 2 ст. 73 КПК), обвинувачених (п. 2 ч. 1 ст. 64, ч. 6 ст. 143 КПК) та підсудних (п. 3 ч. 1 ст. 324, ч. 6 ст. 335 КПК).

У зв'язку із зазначеним, аналізуючи зміст конституційного визначення доведеності вини, вважаємо за необхідне говорити про доведеність обвинувачення чи доказування винності. Таких висновків автор доходить, аналізуючи співвідношення термінів «вина» та «винність». «Вина» – це кримінально-правовий термін, передбачений Кримінальним кодексом (ст. 23 Кримінального кодексу) [12, с. 71], її наявність говорить про наявність чи відсутність суб'єктивної сторони складу злочину; «винність» – кримінально-процесуальний термін, передбачений як обов'язкова складова предмета доказування (ст. 64 КПК) [2, с. 221].

Питання з доказування обвинувачення чи доказування винності не є новим в науці кримінального процесу. Його досліджували такі вчені, як М. В. Жогін, Д. П. Котов, В. З. Лукашевич, В. М. Кудрявцев, Б. Я. Петелін, М. О. Стручков, С. О. Тарарухін, Ф. М. Фаткуллін та інші.

У науковій літературі зазначається, що «підстава притягнення як обвинуваченого – це достатня доведеність обставин (фактів), які становлять зміст обвинувачення» [13, с. 73], «під час пред'явлення обвинувачення докази, що є у справі, повинні встановлювати наявність події злочину, його кваліфікацію, умисність або необережність скоєння дій особою, яка піддає притягненню як обвинувачена, відсутність обставин, які виключають кримінальну відповідальність» [14, с. 82], «встановлення винності – це ще не визнання обвинуваченого винним, що можливе лише за вироком суду» [15, с. 168].

Таким чином, підбиваючи підсумки вище та враховуючи додаткову класифікацію [16, с. 19–25], автор вважає, що конституційна засада кримінального судочинства *«забезпечення доведеності вини» – це імперативна вимога законодавця до правосластосовників, уповноважених на проведення кримінально-процесуальної діяльності, і направленої на створення умов, за яких вина як обов'язкова частина складу злочину є доведеною поза всяким розумним сумнівом.*

Список літератури: 1. Современный словарь иностранных слов / А. Н. Булыко. М., 2005. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України 1961 р. із змінами та доповненнями. Х., 2005. 3. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство. Томск, 1913. 4. Беккариа Ч. О преступлении и наказании. М., 1995. 5. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. СПб., 1913. 6. Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. М., 1939. 7. Чельцов-Бебутов М. А. Советский уголовный процесс. М., 1951. 8. Чельцов-Бебутов М. А. Задачи советской науки уголовно-процесуального права в период развернутого строительства коммунизма // Вопросы судопроизводства и судостройства в новом законодательстве Союза ССР / Под ред. С. А. Голунского. М., 1959. 9. Гмирко В. П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація. Конспект проблемної лекції, Дніпропетровськ, 2002. 10. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. К., 2006. 11. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій. К., 2005. 12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України 2001р. зі змінами та доповненнями. К., 2005. 13. Цит. за: Карнеева Л. М. Доказывание виновности на этапе, предшествующем пред'явлению обвинения // Проблемы доказывания виновности в уголовном процессе: Межвузовский сборник. Красноярск, 1989. 14. Цит. за: Миньковский Г. М., Ищенко Е. П. О совокупности доказательств, необходимых для пред'явления обвинения // Проблемы доказывания виновности в уголовном процессе: Межвузовский сборник. Красноярск, 1989. 15. Лукашевич В.З. Установление уголовной ответственности в советском уголовном процессе. Л., 1985. 16. Карнаухов О.В. Забезпечення доведеності вини – конституційний принцип кримінального судочинства // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2006. № 33.

Надійшла до редакції 18.12.06

Р. Г. Бондар

КЛАСИФІКАЦІЯ ГАРАНТІЙ ДЕПУТАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гарантії діяльності депутатів є досить різноманітними у зв'язку з необхідністю ефективного забезпечення виконання народними представниками своїх функцій. Аби повніше з'ясувати поняття